

dosán kerülnünk kell, s ha felmerülnek, iparkodnunk kell azokat hirtelenében a feledés homályába süllyeszteni, mert ha a tanár bővebben foglalkozik a hibákkal, a tanuló lelkében jobban megragad a hibás, mint a helyes dolog. A mathesis ebben a tekintetben kedvező helyzetben van. Egyrészt az által, hogy itt majdnem minden egyes esetben a hibák száma véges, nem mint irodalmi szakoknál, a hol végtelen. Majdnem mindig előre felsorolhatjuk, hogy a tanulók minő hibákat fognak ejteni. De előnyben van azzal is, hogy a hibát a tanítás hasznára lehet fordítani, valamint a matematika tudományos fejlődésében is a hibák kiküszöbölésével érjük el a legérdekesebb eredményeket. Minden egyes hiba megállapítása, a hibás eredménynek a helyestől való eltérése, a hibának és helyének kutatása új meg új feladatokat szolgáltat.

Végül még csak egy dolgot. A hibák elkerülésének, vagy azok minimumra szállításának legfontosabb kelléke az, hogy a tanár a hibákat ismerje, felismerje és azok okait türelmesen keresse. E keresésnél én mindig azt az elvet követtem, hogy először a magam eljárásában, azután a tárgy természetében és csak harmadsorban kerestem a növendékben a hibát. Azt hiszem ez a legjobb eljárás nem csak a gondolkozásbeli, hanem egyéb hibák felismerésére és orvoslására is.

BEKE MANÓ.

EÖTVÖS NÉZETEI AZ OKTATÁSRA VONATKOZÓ ÁLLAMI JOGOKRÓL ÉS KÖTELESSÉGEKRŐL.

(Befejező közlemény.)

III. Állami jogok és kötelességek a főiskolai oktatás terén.*

Az államnak az oktatáshoz való viszonya szerint nemcsak az a kötelessége, hogy az elemi oktatásban minden polgárát részesítse és a középoktatás élvezetét lehetővé tegye, hanem köteles kiterjeszteni figyelmét az oktatás legmagasabb ágára, a tudományos

* I. Tj. a pesti kir. magyar egyetem újból szervezése tárgyában. — Ennek indokolása. — II. Tj. a kolozsvári orsz. egyetem felállítása tárgyában. — Ennek indokolása. — III. Tj. a pesti József-műegyetem újból szervezése tárgyában. — Ennek indokolása. — Mindhárom beadta 1870. b. E. J. v. és k. m.

oktatásra is. Az egész nemzet állását, másokhoz való viszonyát a tudományok és művészet terén elért eredmények, vagyis a művelődés minél magasabb foka határozza meg. Napjainkban mindinkább tapasztalható — úgymond Eötvös, — hogy a szellemiekben való haladottság nemcsak anyagi téren nagy befolyású, de az egész ország jövője s hazánk nemzetközi állása ettől függ. Meggyőződése volt, hogy a szellemi haladás, magasabb népművelődés lehetetlen oly országban, hol nincsen tudomány. Ez pedig csak ott fejlődhet ki igazán, a hol ez a művelt nép egészséges talaján nyugszik. «Ebben ágaznak szét a tudomány fájának gyökerei.»

Az államnak itt első kötelessége, hogy a teljes tanszabadság elvének alapján a tudományok ápolására és fejlesztésére hivatott egyetemet állítson, a mely nem fényűzési czikk, hanem felállítására országos érdek. A tanulni akaró ifjaknak erre módot kell nyújtani, hogy ne menjenek egyetem hiánya miatt külföldre. Ügyelni kell arra is, hogy a tudomány haladását, a tudós tanárok képződését ne akadályozza az, hogy úgy sem találnak megfelelő tért.

Az egyetemen egyképen tartozik biztosítani az állam a tanítás és tanulás szabadságát s minden ide vonatkozó intézkedésében a tudományos czélt kell szem előtt tartania. Biztosítani kell minden tudomány egyenlő szabadságát s a tanárokat is, hogy kinevezésök után tanítsanak úgy és azt, a hogyan s a mit jónak látnak. Nem tudja Eötvös a tudománnyal összeegyeztetni, hogy valakit csak azért nevezzenek ki egyetemi tanárrá, mert bizonyos rendszert követ s nem egyes egyedül azért, mert a tudományban bizonyos helyet foglal el. És tökéletes igazsága van benne. Tudományos szempontot nem szabad melléktéketnek alárendelni, mert ezzel már veszélyeztetnők. Épen a cél, a tudomány haladása kívánja, hogy különböző rendszert követő s egymással talán ellenkező tudósoknak is helyet adjon az állam az egyetemen. Különböző egyéniségek érintkezése és így ellentétek nélkül haladás nincsen. Az egyetem tudományos helyzete pedig főként tudós tanáraitól függ, ezért az állam gondoskodni tartozik arról, hogy azok egészen szabadon dolgozva csak a tudománynak élhessenek.

Az egyetem felállításának kötelességéből ered a rendszer megállapításának a joga. Ezt a törvényhozás gyakorolja, hogy a tanszabadságot s ennek szigorú alkalmazását törvény biztosítsa. A tanítás szabadsága érdekében a rendes tanárokat a miniszter ajánlatára a király élethosszig nevezi ki, sem elmozdítani, sem beleegyezésök nélkül nyugdíjazni nem lehet őket. Ezt az intézkedést a tanítás szabadsága valóban megkívánja. Az elemi és középiskolai tanítói széken a tanító és tanár tudományos egyénisége tudományos szempontból aránylag kevésbé érvényesülhet, mert ott sem tudományos rendszereket fejtegetni, sem valamely ilyen mellett munkálkodni nem lehet. Az egyetem azonban épen erre hivatott, ott a tanuló épen ilyet akar hallani s nem tudomány-

egyetem az többé, melyen e tekintetben teljes szabadság nincsen. Ezért kell a tanárokat minden zaklatástól már előre megmenteni. Igaz, hogy a tudomány az üldözést is könnyen eltűrő hatalom, mégis el kell zárni az államtól minden olyan jogot, melynek alapján valamelyik tanárt csupán tudományos iránya miatt a tanításban akadályozhatná. Másfelől pedig azt követeli az egyetemi tanítás szabadsága s azt teszi Eötvös az állam kötelességévé, hogy a rendes és rendkívüli tanárokon kívül más szakférfiak számára is nyissa meg az egyetemi tanszékeket. Így megnyílik az egyetem minden tudomány-szagnak és iránynak s a kik tudományos képzettségüket bebizonyították, azoknak tudományok értékesítésére tér nyílik. Ez a magántanári intézmény a tanszabadságra alapított egyetemnek igen lényeges része, mert Eötvös szavával élve az egyetemi tanszékek így mintegy az egész világ számára nyitva állanak. Minden iránynak rendes. tanszéket anyagi okokból úgy sem állíthat az állam. Gondoskodnia kell ennek arról is, hogy soha tanszék üres ne maradjon, legyen mindig ennek betöltésére méltó férfit. Ennek is a magántanári intézmény a biztosítója, mely még szükségképen költségbe sem kerül s megismerteti azokat, a kik életüket a tudomány művelésével és terjesztésével akarják tölteni s a kik ezek között tanszékre leginkább méltók. Természetes joga, hogy ezt a magántanárságot feltételhez (egyetemen nyert képzettséghez) kösse és megkivánja, hogy a ki a jogositást megnyerte, az azt használja is. A ki ezt bizonyos ideig (3 évig) nem teszi, elveszti a jogosultságot.

Az egyetemet a tanárokkal lehet magasra emelni, ezért kívánja Eötvös, hogy kiváló ifjakat külföldre küldjön az állam a magok szakjának még alaposabb tanulmányozása végett. Épen a tudomány általános voltánál fogva a művelt nemzeteknek állandó kölcsönhatásban kell egymással lenniök s más nemzetek tudományos helyzetének szemlélése, tőlök tanulása az illetőnek nemzeti irányban való tudományos munkálkodását nem hogy gátolná, de nagyon előmozdítaná.

A tanszabadság másik ága — melynek biztosítása szintén állami kötelesség — a tanulás szabadsága. Ennek ismét két része van. Első az, hogy a tanuló a tárgyakat és tanárokat szabadon választhassa ki. Másodsor pedig mindenkinek meg kell engedni, hogy egyetemi előadást hallgathasson. Az egyetem azonban nemcsak tudományos, hanem oktatási czélt is szolgál s ezért az állam különbséget tehet az egyetemi hallgatók között ezek czéljának a tekintetében. A kik nem akarnak valamely életpályára (jogi, orvosi, tanári pályára) előkészülni, tehát az egyetemen vagy azzal kapcsolatos bizottságok előtt vizsgálatot tenni, minden feltétel nélkül rendkívüli hallgatók lehetnek. A szakpályára készülők felvételét azonban feltételhez kell kötni, mert meg kell akadályoznia az államnak, hogy magasabb tanintézetbe oda nem való s így az

oktatás sikerét veszélyeztető egyén lépjen. Ez a feltétel Eötvös szerint: az illető felvételi vizsgálaton bizonyítsa be, hogy szükséges előképzettsége meg van. Bizonyos fokú előkészültség nélkül nemcsak az illető nem tudna az egyetemen boldogulni, de ilyen módon az egyetem tudományos magaslata idő múltán eltörpülne, iskolává lenne kénytelen átalakulni. Mérték megszabása tehát az államnak az egyetemi oktatás érdekétől követelt kötelessége. Eötvös egész eszmemenetéből következik most az a kívánsága, hogy az államnak joga legyen egyetemi felvételi vizsgálatához kötni a felvételt. Ennek célja bizonyos tekintetben az egyéni fejlődés előmozdítása. Minden intézetnek saját mértéke van arra, hogy ki képes falai között boldogulni s ki nem. Ennek minden eddiginél nagyobb jogosultsága van az egyetemen, mely teljesen más légkörbe vezeti a tanulót s egyedül ítélheti meg, vajjon a középiskolát végzett ifjú elég edzett-e arra, hogy az egyetem élesebb levegőjét kibírja s abban otthonossá legyen. Az egyetemet természetesen csak az érdekli, hogy mit tud az illető a választott szakpályára tartozó tárgyakból, a felvételi vizsgálat tehát az ifjaknak csupán bizonyos szakban való készülttségére terjedne ki. Akkor aztán Eötvös az előképzettség mai fokmérőjét, az érettségi vizsgálatot elejtené; felesleges is lenne s bizony a célnak nem is felel meg. Természetesen úgy kellene rendezni a középiskolai oktatást is, hogy egy bizonyos szakból való felvételi vizsgálat kiállítására az ifjakat képessé tegye. Az oktatás különböző ágai között ilyen összhang létesítése az államnak határozott kötelessége.

Az állam tehát gondoskodik a tanulási szabadság biztosításáról, de nem téveszti szem elől az oktatási célt sem. Ezért mindenik karon megállapíttatja azokat a tárgyakat, melyeket valamely szakpályára készülőknek hallgatnia kell; ezen felül azonban mindenki tetszése szerint hallgathat egyebet is. Az előadásokon pedig kötelesek a hallgatók pontosan megjelenni. Fontos mindkét rendelkezés. Valamihez kell kötni, hogy mennyi idő és mely tárgyak hallgatása szükséges valamely pálya végzéséhez. Ennek meghatározása az államnak joga s kötelessége is, mert az oktatásban szabadság mellett rendnek is kell lennie s a tudományyal még nem ismerős ifjura a tanulás tartamának és sorrendjének meghatározását rábízni nem lehet. Az sem korlátozása a tanszabadságnak, hogy az önként vállalt kötelesség teljesítését megkívánja. Az eddigiekből folyó jog az is, hogy a végzetek megvizsgálása végett az egyetem különböző karain vizsgáló bizottságokat szervezhet az állam.

E fokon is állami jog és kötelesség a felügyelés, a mi azonban itt az eddigieknél sokkal kisebb körű. Az egyetem maga kormányozza magát; ügyeit a karok választotta tanács intézi a rector elnöklésével. Ennek az önálló hatáskörű egyetemi hatóságnak csupán az államot képviselő miniszter a felettes hatósága, ki az

egyetem ügyeibe az önrendelkezési jog megsértése nélkül nem avatkozhatik. A tanszékek betöltésénél is csak az illető kar s a tanács felterjesztése alapján járhat el.

Felmerül itt az a kérdés, vajjon az egyetem és a vallásfelekezetek között milyen viszonyt állapít meg Eötvös: tartozik-e az állam a karok megalkotásánál a felekezetekre is gondolni? E kérdést az veti fel, hogy Eötvös nézete szerint az állam minden tudomány-kört tartozik figyelembe venni. Így tehát a theológiát is. Azt tartotta, hogy az állam nem köteles theologiai kart állítani, de ha mégis teszi, a felekezetek egyenjogúsága alapján minden felekezetnek lehetővé kell tennie lelkészeinek egyetemen való képzését. A lelkési pályára készülők így általánosabban művelhetnék magokat, a mi a műveltségi állapotok jobbra változását s a magasabb művelődést előmozdítaná. Nem lehet azonban tagadni, hogy theologiai karok beillesztése az egyetem igazi mivoltát veszélyeztetné.

Ez egész dolgozat folyamán őrizkedtünk a minden pillanatban jelentkező napi kérdésekbe bocsájtkozástól. Most sem füzünk ide megjegyzéseket, bár a theologiai karok kérdése régen nem forgott annyira felszinen, mint ma. Felekezeti theol. karra az egyetemnek hitünk szerint semmi szüksége sincs, sőt a lelkészképzést teljesen a felekezetekre kell bízni. Ezt vallotta nyilvánvalóan Eötvös, hiszen a kolozsvári egyetemhez ilyen karokat egyáltalában nem tervezet.*

A tudomány-egyetem keretébe nem illeszthető szakok s ezek művelői számára műegyetemet tartozik állítani az állam. Ez is egyetemi rangú főiskola, melyen szintén akart Eötvös bölcsészeti kart szervezni abból a célból, hogy a műegyetemre előkészítő réaliskolának s az ipari és kereskedelmi szakiskolának itt képezzenek tanárokat. Olyan gondolat volt ez, a mely egészében nem bizonyúlhatott életre valónak.

A művelődés tekintetében nemcsak a szorosan értett oktatásra vonatkoznak az állam kötelességei, hanem kiterjednek mindazon intézményekre, melyek az oktatással egyező célt: a művelődés emelését, a tudományok fejlesztését munkálják. Ily szempontból tartja Eötvös az állam kötelességének a forrásmunkákat magában foglaló könyvtár létesítését. E gondolatot Molnár Aladár tanúsága szerint (i. h. III. 17.) igen sokat foglalkozott. Állami kötelesség az is, hogy tudományos célra évenként bizonyos összeget fordítson, tekintet nélkül a segélyezett hazai tudományos társulat nyelvére. Az egyetem székhelye ugyan a tudománynak, de ezt mégsem lehet központosítani, mert csak akkor haladhat, ha különböző helyeken sok kitünő egyén műveli. Ezért támogasson az állam a szükséghez képest az ország bármely részén lévő tudományos társaságot.

* A theologiai tudománynak az egyetemen való szerepére nézve utalok *Schneller I., Pædagogiai dolgozatok. I. 77. stb. lapjára.*

Nyilvánvalóan igaz e szó, mert a felvilágosodásnak — úgymond — nem fényét, hanem hasznát kell néznünk s ezt csak ott találhatjuk, a hol sok központ van.

A főiskolai oktatásra vonatkozólag tehát az állam kötelessége, hogy a tanítás és tanulás szabadságának biztosításával elegendő egyetemet állítson és tartson fenn, a tudományos haladásnak így utat nyisson s a szakpályára készülőknek ugyan e célból a tanulást lehetővé tegye. Köteles a tudomány és oktatás érdekében egyaránt gondolni, valamint felügyelni, hogy kellő előzetes készütség nélkül az egyetemre rendes hallgatónak senki be ne jusson s megfelelő szakképzettség nélkül a választott életpályára ne képesíttessék. E kötelességek fejében joga a tanárok kinevezése, az oktatás eredményének, azaz a hallgatók képzettségének megítélésére vizsgáló bizottság szervezése s az egész egyetemre való felügyelés. Többet az állam nem tehet arra, hogy kitűnő legyen az egyetem. Ennek a kitűnő tanárok a feltétele. Ilyenek előállítására pedig még a mindenható állam sem képes. Eötvös e szavával ismét bizonyítja, a mit többször kiemeltünk, hogy t. i. a személyiségtől igen sokat vár.

* * *

Az oktatásra vonatkozó állami jogok és kötelességek meghatározása közben folytonosan az a keret lebegett Eötvös szemei előtt, melyet a felfogása szerint való uralkodó eszmék: az egyenlőség, szabadság és nemzetiség az állam számára a polgáraitól való gondoskodás tekintetében kijelölnek. Minden említett jog és kötelesség az uralkodó eszmék következése és biztosítéka. Az oktatás szervezésének alapja a tanszabadság elve s minden jog és kötelesség e tanszabadságnak s ennek keretében az egyéni szabadságnak és egyenlőségnek a biztosítására irányul. Utaltunk rá, hogy az oktatás különböző fokain az alapelv ugyanaz, csupán az alkalmazás különböző. És ez természetes is. Az egész oktatásnak egy a célja: a nemzet haladása és fejlődése a művelődés terén, de épen mert fokokra van osztva, minden fokozatnak külön, sajátos céljának kell lennie és az alapelveknek is e sajátos célhoz képest kell a lényeg veszélyeztetése nélkül módosulniok.

Feltűnik Eötvös nézeteinek taglalása közben, hogy felfogása szerint az állam jogai és kötelességei az egyes fokokon különböző mértékűek. Az elemi oktatás terén jogai vannak az államnak, kötelessége kevesebb, mert ennek nagy részét a tanítás érdekében egyenesen a szülők, illetőleg községek vállaira teszi. A középiskolánál a jogok és kötelességek körülbelől kiegyenlítik egymást, minthogy nincs joga az államnak senkit arra kényszeríteni, hogy neki a középiskolai oktatás ügyében segítsen. Az egyetemi oktatás tekintetében pedig csak kötelessége van az államnak, joga kevés, mert e fokon a tudomány uralkodik, melynek gyámkodásra szük-

sége nincsen s a melyre a cél eltévesztése nélkül az állam nem követelhet magának határozó befolyást.

Igy különböző a tanszabadság elvének alkalmazása az egyes fokokon. Az elemi ágon az oktatás szükségképen kötelezett s szabadság csupán abban van, hogy a polgárok tetszésétől függ: hol és miként (nyilvános iskolában vagy magánúton) akarják e kötelesegeket teljesíteni. A középoktatásra már nem minden honpolgárnak van szüksége, ezért itt a tanszabadság azt jelenti, hogy egészen az illetők tetszésétől függ a tanulás vagy nem tanulás, de ha tanulni kezdtek, nem ők határozzák meg a tantárgyakat. A tanszabadság az egyetemen érvényesül a maga egészében, hol nemcsak azt dönti el minden ember, hogy akar-e ebben részt venni vagy nem, hanem azt is, hogy mily mértékben és milyen céllal. Az államnak az a kötelessége, hogy a tanszabadságot mindenik fokon a szükséges mértékben biztosítsa, de egyúttal ügyeljen arra, hogy az illető fokon kitűzött cél elérését sem a tanszabadság téves értelmezése, sem az azzal való visszaélés ne veszélyeztethesse. Ezzel nem csorbítja a tanszabadságot, mert minden szabadság csak addig az, míg másba nem ütközik.

Ezen kívül kötelelességszerűen biztosítja az állam az oktatás érdekében annak mindenik fokán az egyéni fejlődést, a sajátoságot. Ez ismét háromféleképen nyilatkozik a három fokon. Az alsó fokon biztosítani kell, hogy az egy személy vagy testület fenntartotta iskolák sajátosan fejlődhessenek; az egyes iskolák egyénisége itt még nem igen léphet előtérbe. A középső fokon az iskola — csoportokon belől már minden egyes intézetnek sajátos fejlődésének, egyéni jellegének kell lennie, hogy minden intézet erkölcsi személyiség lehessen. A felső fokon pedig arra kell törekednie az államnak, hogy az egyetem szellemében minden egyes tanárnak módjában legyen a maga sajátos, tudományos egyéniségét kifejteni és érvényesíteni. Mindez egymásból folyik, mert az oktatás különböző ágainak egymással szoros szervi kapcsolatban kell lenniök s a felsőbb ág fejlődésének mindig az alatta lévőkön kell felépülnie.

Nem magyarázzuk félre a nagy gondolkozó nézeteit, ha fejtegetéseiből ezeket vonjuk le tanúlságul, ezekben látjuk az államnak tulajdonított mindennemű jogok és kötelességek kiinduló pontját.

Az állam jogai és kötelességei között nem tudunk pontos határt vonni. Az oktatás ügye az államnak joga és kötelessége egyenlő mértékben, a kettő csaknem teljesen fedi egymást. Eötvösnek erre vonatkozó nézeteit így foglalhatjuk össze: az államnak a közoktatás minden ágáról való gondoskodás joga és kötelessége a teljes tanszabadság és ebben az egyéni fejlődés biztosítása alapján a nemzetnek a tanügy fejlesztésével leginkább előmozdítható haladása céljából.

Az oktatásnak az egész nemzetre való fontosságától nincs miért hosszabban beszélnünk. Eötvös mondá: «Az egyetlen mód, melyen a nép erkölcsi nevelésére hatni lehet, a nép oktatása. Valamint Isten a teremtést a világossággal kezdé, úgy az, ki szépet akar teremteni (s vajjon azok, kik azon fáradsnak, hogy e népkhaoszból egy nemzet legyen, nem azt akarják-e?) adjon neki mindennek előtt világosságot, a többi magától jön.» Ime az alapgondolat és cél-pont egyszerre. A világosságra valóban első rendű szüksége volt a nemzetnek minden tekintetben, mikor Eötvös ismertetett nézeteit kifejtette, emelni akarva nemzetét. Ma sem szükségtelen látnunk, hogy a magyar közoktatást szervezve, mit tartott az állam jogának és kötelességének. Nem kerestük ezúttal a történeti mozzanatokot e kérdésben, — törvényjavaslataiból, országgyűlési beszédeiből s a XIX. század uralkodó eszméit tárgyaló nagy művéből egyszerűen összeállítottuk nézeteit. Egyik főtanulság belőlök, hogy az oktatás terén nincsen egyeduralom vagy egyedárúság; érdeke ez mindenkinek, kezét fogva kell ez ügyet munkálnia a nemzet minden fiának mellékes vagy alantás cél nélkül. Mert — hadd végezzünk Eötvös eszejárásának e követésekor a saját szavaival — eredmény csak akkor lesz, ha «az emberek minden nemes érzelme sikra száll, minthogy tartós jövőnek épületét csak erkölcsi alapokra és tiszta kezekkel lehet felemelni!»

Ifj. IMRE SÁNDOR.

A MAGYAR MŰVÉSZET JÖVŐJE.

E czímen K. Lippich Elek miniszteri osztálytanácsos a «Műcsarnok» f. é. 26. számában (1900 okt. 28.) cikket tesz közzé, mely első sorban *pedagógiai és iskolaügyi irányú*, azért a mi részünkről is kiváló figyelmet érdemel.

Szerző e kérdésből indul ki: *mi az oka annak, hogy jobb sorsra érdemes művészetünk ilyen mostoha viszonyok közt sinlődik?* és ezen kérdést tárgyalva, egyúttal megfelel a második, jóval fontosabb kérdésre: *hogyan lehetne a bajon segíteni?* Nem avatkozunk az alaptétel fejtegetésébe, hogy t. i. «a magyar művészet mostoha viszonyok közt sinlődik», bár szeretnők hangsúlyozni, hogy hazánkban jóformán minden ilyen és hasonló mostoha viszonyok közt «sinlődik». Minket csupán dolgozatának a második fele érdekel, melyből szószerint közöljük a főbb megjegyzéseket; melyek semmit sem vészítettek volna értékekből, ha szerző kevésbbé virágos nyelven adta elő.

Szerző szerint «nincs esztetikai tartalma a magyar közéletnek», — *ennek pedig az iskola az oka.* «Ha meg akarjuk csinálni a magyar mű-